

простими способами засвоєння чужого досвіду, які здійснюються без посередництва наслідуваного образу, і більш високими формами засвоєння, що базуються на узагальнених словесних образах. Слово, яке спочатку слідує за процесом наслідування, фіксуючи його результат, потім починає його суттєво змінювати, надаючи узагальненого і свідомого характеру.

Література:

1. Анохин П.К. Методологический анализ узловых проблем условного рефлекса. – М.: АМН СССР, 1962.
2. Быков К.М., Пшоник А.Т. О природе условного рефлекса. // Физиологический журнал СССР, XXXV, 1949. - №5.
3. М'ясоїд А.А. Постмодернізм у психології і психологічне пояснення розвитку. // Педагогіка і психологія, - К.: Педагогічна думка, 2001. - №1.
4. Рубинштейн С.Л. Принцип детерминизма и психологическая теория мышления. / В кн.: Психологическая наука в СССР, – М.: 1959, т.1.
5. Шульга Л.А. До питання про сутність методу переконування в навчально-виховній роботі школи. // Педагогіка і психологія. - К.: «Педагогічна думка», 2001. - №1.

І.В.Іванченко

РОБОТА НАД ВОКАЛЬНИМИ ТВОРАМИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УЧНІВ

Майбутній вчитель повинен стати висококваліфікованим та ініціативним фахівцем, який володіє усіма прийомами та методами роботи у підборі вокального репертуару та інтерпретації творів.

У процесі навчання педагог повинен на позитивних прикладах виховувати студента, формувати його особистість, людські якості.

A future teacher must become highly skilled specialist with initiative. He must hold all methods of work in selection of vocal repertoire and composition's interpretation.

In the process of education a teacher must upbringing a student by positive examples, form his personality.

На початковому етапі навчання необхідно, щоб студент розумів, що тільки праця допоможе досягти значних успіхів. Поступово, на кожному уроці, вчитель повинен ставити перед учнем нові завдання, але принципи виховання співаків залишаються незмінними, вони ґрунтуються на єдності художньо-виконавського та технічного розвитку учня.

При першому знайомстві з твором присутні і синтез, і аналіз, які збагачують один одного: спочатку синтез, тобто сприйняття твору в його цілісності, єдності, а потім і аналіз зв'язку його частин. Необхідно добре проаналізувати твір, щоб усі елементи його були зрозумілі учню. Учені під керівництвом учителя повинні засвоїти вокальну партію.

В процесі роботи необхідно зупинитись на окремих ритмічних та мелодичних труднощах, проаналізувати партію фортепіано і тільки тоді, коли твір засвоєний, коли мелодія інтонується внутрішнім слухом, починати її співати звуком середньої сили. Необхідно тренувати пам'ять учнів, як і всі інші компоненти музичного виконання; користуватись усіма її видами: вмикати при навчанні твору зорову пам'ять, слухову, а також моторну.

При роботі над вокальним репертуаром одночасно з принципами звукоутворення учням необхідно розуміти, що голос – це засіб відтворення музики та тексту.

Головним завданням педагога є виявлення індивідуальності учнів та розвитку яскравості їх особистості. Треба наполегливо працювати з учнями, проявляти педагогічну майстерність, знаходити нове в інтерпретації, більш близьке до творчої індивідуальності та характеру вокальних даних учнів.

Вокально-педагогічний репертуар учням необхідно підбирати таким чином, щоб з самого початку навчання

відпрацьовувати у них відповідний художній смак та розвивати, крім голосових, загальні музично-виконавські дані : слух, ритм, музикальність, емоційність, всебічно підвищувати їх вокальну культуру.

Репертуар, який входить до робочих програм, повинен складатися вчителем залежно від індивідуальних даних, специфічних здібностей учнів та особливостей їх голосу .

Вокальний репертуар повинен добиратися з урахуванням росту вокальної та художньо-виконавської зрілості учнів, також необхідно звернути увагу на те, щоб твори завжди були доступні у вокально-технічному та музично-художньому відношенні, головне благотворно впливаючи на розвиток голосових даних, музичних здібностей, вокальної культури та виконавської майстерності на кожному етапі навчання співаків.

Використання непосильного репертуару учнями може привести до негативних наслідків у роботі.

По-перше, у звукоутворенні - сиплості голосу в разі зловживання вокальним репертуаром, що вимагає значної сили звучання голосу чи творами з високою та низькою теситурою.

По-друге, моральної подавленості учнів, травми, викликані творчими невдачами на перших кроках навчання, у зв'язку з труднощами, які виникають у процесі роботи над твором. Ці негативні чинники можуть привести до різного роду захворювань.

Педагогу слід диференційовано підходити до кожного учня, враховуючи його голосові можливості, техніку, музичні здібності, тембр і тільки після відповідного аналізу підбирати вокальний репертуар для більш успішного розвитку процесу навчання .

Необхідно пам'ятати про те, що додаткове повторення однотипних завдань губить зацікавленість учнів до роботи над вокальними творами. Кожен викладач повинен зважати на загальний дидактичний принцип дії від простого та доступного до більш складних завдань.

Як педагогічний прийом в роботі, щоб зацікавити учнів, а також для перевірки можливостей співаків, іноді допустимо

розучування з ними творів більш складних (без включення їх до програми репертуару), при цьому треба звертати увагу на те, щоб ці твори цікавили учнів та були доступні, враховуючи можливості голосового апарату кожного учня. Під час розучування цих творів педагог буде мати додаткову можливість виявити недоліки голосоутворення, голосоведення учнів, які в свою чергу підкажуть педагогу на що треба звернути увагу, над чим працювати.

Слід зазначити, що доступні вокальні твори не завжди можуть вказати характерні недоліки у співі учнів. Використання цього прийому вимагає відповідного педагогічного досвіду від викладача. Цей метод рекомендується застосовувати вміло та обережно.

Педагог у роботі з учнями повинен обходити малохудожні, примітивні твори.

Підбір репертуару повинен сприяти всебічному розвитку особистості учнів.

Виховувати учнів необхідно на творах високохудожніх та змістовних. До них належать найкращі зразки української та російської класичної вокальної літератури – твори М.Лисенка, Я.Степового, А.Кос-Анатольського, М.Глінки, О.Даргомижського, П.Майбороди, М.Римського-Корсакова, М.Мусоргського, А.Бородіна, П.Чайковського, С.Рахманінова, А.Рубінштейна, до кращих творів західноєвропейської класичної літератури можна віднести вокальну творчість Й.Баха, Г.Генделя, Й.Гайдна, К.Глюка, Р.Шуберта, В.Моцарта, Л.Бетховена, Р.Шумана, Ф.Шопена, Р.Вагнера, Л.Деліба.

Таким чином, завдання педагога при укладанні навчальної програми полягає в тому, щоб підібрати зручний вокальний репертуар на відповідній стадії розвитку учнів.

На початковому етапі навчання, коли голоси учнів у фізичному відношенні недостатньо розвинені, їм не прищеплені основи правильного звукоутворення, звуковедення та навичок правильного дихання, рекомендується використовувати вокально-педагогічний репертуар з обмеженим діапазоном (не більш однієї повної октави), роботу слід вести в середній

теситурі голосу, яка не вимагає великої виконавської майстерності.

Особливу увагу слід приділяти співу вокальних вправ та вокалізів М.Глінки, О.Варламова, О.Гречанінова, М.Соколовського, М.Ракова, І.Вілінської, А.Кос-Анатольського, Д.Конконе, Г.Панюфкі, М.Маркезі, Д.Ламперті.

Такий репертуар дозволяє учням без особливого напруження голосового апарату органів дихання поступово покращувати тембральні якості голосу, добиватися непримусової манери співу, звуковедення (спочатку на невеликому діапазоні голосу), відпрацьовувати прийоми кантиленного співу, ясності та виразності слова під час співу. У свою чергу чітка подача слів, що ґрунтується на правильному вокально-резонуючому звуку та на відповідному диханні, є важливим моментом художньо-виразного співу.

Спершу педагог повинен з'ясувати голосові та загальномузичні дані кожного учня, в якій теситурі голоси учнів звучать найбільш природно, вільно, легко, в межах якої теситури краще всього звучать слова під час співу. З'ясувавши вокальні можливості по відтворенню учнями запропонованих вправ, педагог, слухаючи та аналізуючи виконання, характеризує і визначає позитивні та негативні сторони голосів учнів, заносить відповідні дані в індивідуальний журнал, в якому буде фіксуватися в подальшому навчанні ріст учнів.

Приступаючи до занять, викладач визначає середній діапазон голосів учнів, найбільш якісні звуки та у відповідності з цим починає працювати над закріпленням середнього діапазону голосу та над поступовим вирівнюванням звуку по всій теситурі, контролюючи правильне звукоутворення.

Уся робота стосовно розвитку голосів повинна бути побудована з урахуванням індивідуальних особливостей кожного учня. Вести її потрібно не поспішаючи, пам'ятаючи про те, що сила голосу збільшується поступово, а діапазон розширюється повільно.

Дуже важливо для педагога вміти "йти за голосами" учнів, з перших уроків навчання сприймати на слух всі особливості їх

співу, у відповідності з цим складати для них з урахуванням індивідуальних голосових можливостей свій режим, поступово вести його шляхом природного розвитку.

Слід пам'ятати про притаманні кожному учневі тембральні характеристики співацького голосу та вести роботу для закріплення окремо взятого тембру. Виявлення природного тембру є важливим моментом у подальшій роботі.

Разом з діагностикою голосу необхідно звертати увагу на особливості голосотворення: вдих, спосіб подачі звуку, звучання голосу, вдих під час співу, роботу артикуляційного апарату та дикцію.

Починати навчання слід із творів кантиленного плану, які виконуються в повільних темпах.

Спів вправ та творів кантиленного плану допомагає відпрацювати м'яку атаку звуку, як основної форми звукоутворення.

Важливою умовою кантиленного співу є спів вокальної лінії на *legato*, тобто неперервне плавне звучання мелодії. У творах, які мають швидкий темп, на початковому етапі роботи необхідно використовувати повільний темп при розучуванні мелодії.

Зловживання теситурними можливостями голосу, особливо на початковому етапі навчання, спричиняє до травм у голосовому апараті. Без навичок та тренування швидкий темп заважає природному розвитку тембральних барв голосу, ясності слів у співі, учні починають їх погано вимовляти, ковтати, це заважає змістовності та виразності виконання.

Як у роботі над уміннями та навичками звукоутворення, так і у виконавському плані необхідно брати в роботу твори від простого до більш складного матеріалу. Для цього треба враховувати мелодичні, ритмічні, теситурні та інші музично-технічні труднощі творів, доступність змісту їх музично-поетичних текстів.

Перед учнями необхідно поступово ускладнювати завдання та розвивати таким чином їх музичний смак та інтерес до високохудожнього репертуару.

У тому разі, якщо твори бувають складні не по фактурі вокальної партії, а по теситурі, педагог має можливість транспонувати твір у зручну тональність, в якій голоси учнів будуть звучати вільно, без напруження. Це припускається у тих випадках, коли зміна висоти не порушує тембральної забарвленості та виразності твору, не впливає на його образний зміст.

Одночасно з розвитком вокальної техніки вчитель повинен прищеплювати художньо-виконавські навички.

Вокально-педагогічний репертуар для учнів старших класів рекомендується складати з творів української, російської, західно-європейської класики, а також народних пісень. На даному етапі навчання необхідно рекомендувати учням твори відомих композиторів, романси та народні пісні середньої складності як в виконавському, так і в вокально технічному відношенні.

Завдання педагога при роботі над твором полягає в тому, щоб учні емоційно могли переживати зміст твору, художній образ та засоби музичної виразності (особливості мелодії, ритму, ладотональності, темброві та динамічні відтінки, гармонію, форму твору).

Не треба допускати невиразного виконання твору учнями. Необхідно розбудити їх уявлення та емоції, навчити розкривати художньо-музичний образ.

На середній стадії навчання учнів кожен твір, який входить до навчального репертуару, повинен відповідати вимогам виховання в них високохудожнього смаку, розвитку емоційних, музичних якостей виконання, а також технічного удосконалення їх голосів та техніки співу, щоб у цьому репертуарі учні могли починати виявляти свою творчу індивідуальність.

Вчителю треба виявити тип голосу кожного учня та у відповідності з цим намітити програму його репертуару.

Найращими зразками для вокально-педагогічної роботи з учнями цієї категорії є класичні українські, російські твори О.Білаша, А.Кос-Анатольського, М.Лисенка, П.Майбороди, М.Глінки, П.Чайковського, М.Римського-Корсакова; старовинні

класичні арії західноєвропейських композиторів: Й.Баха, К.Глюка, Й.Гайдна, а також багатьох інших.

На останньому етапі навчання програма має складатися з творів, які потребують великої виконавської майстерності та високого вокально-технічного удосконалення в співі. Учні не повинні боятися ніяких труднощів як у розумінні художньо-виразної інтерпретації, так і по лінії вокальної техніки, в засвоєнні найскладнішого репертуару, відповідного їх голосам.

Рекомендується мати в програмах твори українських і російських композиторів, пісенно-романсові твори українських, російських, західноєвропейських композиторів, а також народні пісні.

Необхідно відзначити, що вокальні твори являють собою складний навчальний матеріал та потребують високої вокально-художньої підготовки від виконавців.

Народні пісні, як правило, не потребують особливих віртуозно-технічних прийомів співу. Народна пісня широко використовується у вокально-педагогічній практиці на всіх стадіях навчання учнів.

Вокальний репертуар, запропонований вчителем, повинен стати основою художнього виховання учнів, формування їх естетичних якостей. Ця мета буде досягнута, якщо учні з самого початку роботи матимуть справу з високохудожніми творами.

Для того, щоб вокальний репертуар мав виховний вплив, він завжди повинен бути високого художнього рівня та доступний для виконання конкретним співаком, відповідати індивідуальним особливостям голосів учнів та їх можливостям подолання вокально-технічних труднощів з урахуванням голосового навантаження та загального діапазону.

Вокально-педагогічний репертуар повинен складатися з ліричних, героїчних, жартівливих творів, які допоможуть учням оволодіти уміннями використовувати різні засоби виразності, це вплине на загальну культуру виконання та розвине їх у художньому відношенні, буде сприяти набуттю необхідних вокальних навичок.

Різноманітність емоційно-образного змісту у виконуваних

учнями вокальних творів розвиває їх емоційну чуйність до навколишнього життя, природи. У процесі роботи над вокальними творами в учнів розвиваються музичні здібності, вокальні дані, творча активність, мислення, уява, розумова діяльність.

Вчитель повинен бути теоретично та практично підготовленим до роботи з учнями, знати всі прийоми та методи роботи.

Вокальний репертуар слід підбирати відповідно до розвитку співацьких голосів та ступеня оволодіння учнями вокально-технічними навичками.

У процесі роботи на уроках музики учням треба оволодівати у відповідній послідовності комплексом художньо-технічних умінь та навичок.

Система оволодіння комплексом умінь та навичок складається з конкретних завдань: відпрацювання навичок співацького дихання у зв'язку з виховуванням співучості, протяжності та природності звучання голосу учнів; вирівнювання, округлене звучання голосних, згладжування регістрів; ретельна робота над дикцією, відпрацювання навичок чіткої вимови приголосних та закріплення навичок ясного однакового формування голосних, робота над єдністю тембрового звучання; відпрацювання техніки голосу формування та закінчення відповідного звуковедення при співі формування правильних навичок та робота над інтонацією.

Особливе значення має правильний підбір репертуару та розбір твору, його поетичних образів та їх перетворення композитором у музиці, щоб учні досягали максимального зближення поетичної та музичної ідеї, образів, думок, інтонацій.